

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

ТОШКЕНТ-2023

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуридиневич
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

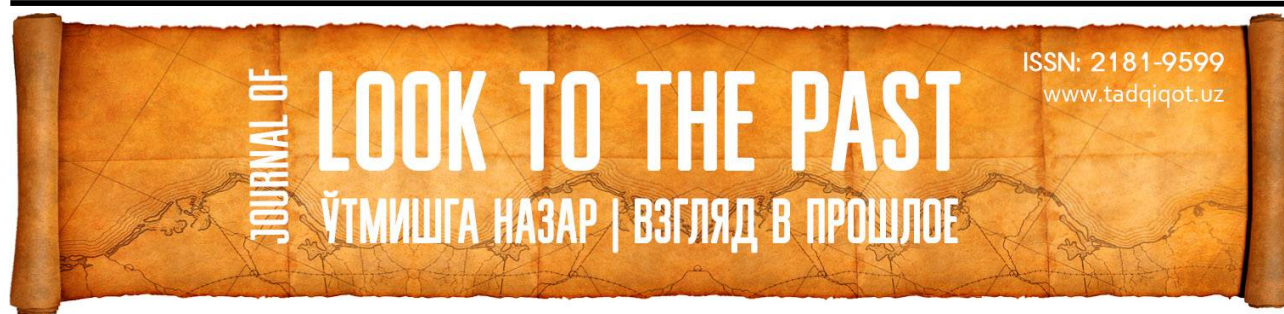
Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети

1. Шоҳистаҳон Мамажоновна Улжаева ЎРТА ОСИЁ ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР.....	5
2. Abduraxmon Abdumominovich Abduxalimov NAMANGAN VILOYATIDAGI QISHLOQ VRACHLIK PUNKTLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	11
3. Нурбек Аллабергенов ЎРТА ОСИЁНИНГ СУҒДИЙ ЁЗУВЛИ ТАНГАЛАР ТАРҚАЛГАН ТАРИХИЙ-ГЕОГРАФИК ВИЛОЯТЛАРИ ТЎҒРИСИДА.....	17
4. Рафикжон Сотволдиевич Атаханов XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚОРАҚАЛПОҚЛАРИ ДЕҲҚОНЧИЛИК АНЪАНАЛАРИ.....	22
5. Ғулом Жуманазарович Ахмедов ЎРТА ОСИЁДА ИЛК ТЕМИР ВА АНТИК ДАВРДА КОНЧИЛИК.....	28
6. Акбар Давурбаевич Бабабеков ТУРИЗМ АНТРОПОЛОГИЯСИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ ВА МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	34
7. Mexriniso Olimnazarovna Begalieva D.N.LOGOFET ASARLARIDA SUG'ORISH TIZIMIGA OID MA'LUMOTLAR (Surxon vohasi misolida).....	40
8. Элбек Алишерович Ботиров ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТИЗИМИДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ БОЖ-ТАРИФ СИЁСАТИ.....	45
9. Azad Xasanovich Vaisov MUSTAQILLIKNING ILK YILLARDA XORAZMDA IJTIMOY-EKOLOGIK VAZIYATNI SOG'LOMLASHTIRISH MASALALARI.....	50
10. Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИН ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ТАРИХИ.....	56
11. Муйсин Тура ўғли Дусалиев ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ ЎЗБЕК ХОНЛИКЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО СИЁСИЙ АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИ.....	63
12. Ойбек Аҳмед ўғли Исаев ТЕРМИЗ ҲАЙВОНОТ БОҒИ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРИДА.....	72
13. Фарходжон Одилжонович Исматуллаев ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	78
14. Elyorjon Zokir o'g'li Karimov XX ASR 60-YILLARI QASHQADARYO VILOYATI TARIXIGA BIR NAZAR.....	84
15. Гулмира Чориевна Каттаева ТИЛЛАБУЛОҚ ТАҚИНЧОҚЛАРИ ТУРЛАРИ.....	90
16. Фирюза Мухитдинова Абдурашидовна БЕРУНИЙНИНГ ИЖТИМОЙИЙ-СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИДА ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ ВА ИНСОН ҚАДРИ МАСАЛАЛАРИ.....	96
17. Акмал Менглибоев СУРҲОНДАРЁ ОКРУГИДА МИЛЛИЙ - ОЗОДЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ИККИНЧИ БОСҚИЧИ ВА ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛЛАР.....	106

18. Гулчехра Исмаиловна Мўминова УСТРУШОНАНИНГ ЎРТА АСРЛАРГА ОИД ХЎЖАЛИК ИДИШЛАРИ ХАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	111
19. Ismoil Nematov O'ZBEKISTON SSR SOLIQ SIYOSATIGA OID HUJJATLAR TAHLILI (O'ZMA R-86 FOND ASOSIDA).....	117
20. Nurali Ollomurodov QISHLOQ XO'JALIGIDA ISH HAQI BILAN BOG'LIQ QARAMA-QARSHI JARAYONLARINING TAHLILI (XX asrning 50 yillari misolida).....	123
21. Шаходат Абдукаҳхаровна Рузматова ПОДШО РОССИЯСИ ТОМОНИДАН ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ БОСИБ ОЛИНИШИ ВА УНИНГ ХОНЛИК АҲОЛИСИ ЭТНИК ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ (1865-1876 йй.).....	127
22. Faxriddin Ro'ziboyev TURKISTON O'LKASI UCHUN ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN ISHLAB CHIQLIGAN BA'ZI NORMATIV QOIDALAR.....	132
23. Shavkatjon To'lanboev FARG'ONA HUNARMANDCHILIGINING O'ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGIDA TUTGAN AHAMIYATI.....	137
24. Тўлқин Худойкулов Дўстбобоевич ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙ ИШ ТАРИХИ.....	143
25. Шерзод Чориев АРХИВ ҲУЖЖАТЛАРИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИГА ОИД МАНБА СИФАТИДА (1924-1941 йй.).....	149
26. Fotima Nasirovna Shirinova HARAKATLAR STRATEGIYASIDAN TARAQQIYOT STRATEGIYASIGACHA.....	156
27. Shoiraxon Asqarovna Qambarova SOVET HUKUMATINING XX ASR BOSHLARIDA SAYLOV JARAYONLARINI TASHKILLASHDA OLIB BORGAN TARG'IBOT ISHLARI VA ULARNING NATIJALARI (ANDIJON VA QO'QON SHAHARLARI MISOLIDA).....	165
28. Murodjon Normamat o'g'li Qurbonov SURXON VOHASINING TARIXIY – GEOGRAFIYASI (SO'NGI O'RTA ASRLAR).....	169
29. Kamoliddin Eshboltayevich Qobilov SURXON VOHASI BEKLIKLARINING IQTISODIY HAYOTIDA SAVDO-SOTIQ MUNOSABATLARINING RIVOJLANISHI (DENOV BEKLIGI MISOLIDA).....	174
30. Аъзамжон Юсупов XIX АСР БИРИНЧИ ЯРМИДА ЎРТА ОСИЁНИНГ ҚЎШНИ ХУДУДЛАР БИЛАН ИҚТИСОДИЙ АЛОҚАЛАРИ (Қўқон шаҳри мисолида).....	179
31. Дилдора Журакуловна Юсупова ҒАРБИЙ ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ АРХИВШУНОСЛИК СОҲАСИДАГИ ОЛИБ БОРГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ.....	184
32. Мансур Юсупов ЎЗБЕКИСТОН КИНОФОТОФОНО ҲУЖЖАТЛАР МИЛЛИЙ АРХИВИ ТАРИХИ.....	189
33. Гулжаҳон Шопулатовна Шайдуллаева ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДАН ТОПИЛГАН ҚАДИМГИ ШАРҚ МАДАНИЯТЛАРИГА ОИД МАНБАЛАР.....	194
34. Саипова Камола Давляталиевна ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ: НА ПРИМЕРЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ УЗБЕКИСТАНА.....	206

Faxriddin Ro'ziboyev,
 Namangan Davlat universiteti
 tayanch doktoranti,
 faxriddinroziyboyev62@gmail.com

TURKISTON O'LKASI UCHUN ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN ISHLAB CHIQILGAN BA'ZI NORMATIV QOIDALAR

For citation: Faxriddin Ruziboyev. SOME NORMATIVE RULES ESTABLISHED BY THE RUSSIAN EMPIRE FOR THE COUNTRY OF TURKEYSTAN. Look to the past. 2023, Special issue 2, pp.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10425787>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Rossiyasi imperiyasi tomonidan XIX asrning ikkinchi yarmi va oxirlarida Turkiston o'lkasi uchun qabul qilingan ba'zi nizomlar va qoidalar o'rganilgan. Shuningdek, mazkur qonunlarni ishlab chiqilish jarayonlari va bunda qanday omillar hisobga olinganligi, ularning tarixiy ahamiyati shuningdek, Turkistonning ijtimoiy-siyosiy hayotiga ta'siri, hamda nizomda keltirilgan moddalar yillar davomida o'zgartirilganligi ya'ni ularga qo'shimcha qo'shilganligi yoki qaysidir qismi olib tashlanganligi, va o'lka hoyotiga tegishli qoidalar asosan qaysi sohalarga taalluqli ekanligi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Nizom, qoida, modda, qonun, sud, Adliya vazirligi, prokuror, xalq sudi.

Фахриддин Рузибоев

Базовый докторант Наманганского
 государственного университета,
 faxriddinroziyboyev62@gmail.com

НЕКОТОРЫЕ НОРМАТИВНЫЕ ПРАВИЛА УСТАНОВЛЕННЫЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИЕЙ ДЛЯ ТУРКЕСТАНКИМ КРАЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются некоторые постановления и правила, принятые Российской империей для Туркестана во второй половине и конце XIX века. Также рассмотрены процессы разработки этих законов и какие факторы были учтены, их историческое значение, а также влияние на общественно-политическую жизнь Туркестана, а также были ли изменены за это время статьи, перечисленные в статуте лет, то есть к ним добавлены или какая-то их часть удалена, и даны сведения о том, на какие области преимущественно распространяются правила, связанные с жизнью страны.

Ключевые слова: Устав, правило, статья, закон, суд, Министерство юстиции, прокурор, народный суд.

Faxriddin Ruziboyev,
Basic doctoral student of
Namangan state university,
faxriddinroziboyev62@gmail.com

SOME NORMATIVE RULES ESTABLISHED BY THE RUSSIAN EMPIRE FOR THE COUNTRY OF TURKEYSTAN

ABSTRACT

This article examines some of the regulations and rules adopted by the Russian Empire in the second half and end of the 19th century for the Turkestan region. Also, the processes of development of these laws and what factors were taken into account, their historical significance, as well as their impact on the social and political life of Turkestan, as well as whether the articles listed in the statute have been changed over the years, that is, they have been added to them or some part of them has been removed, and information is given on which areas the regulations related to the country's life mainly apply to.

Index Terms: Statute, rule, article, law, court, Ministry of Justice, prosecutor, people's court.

1. Dolzarbliigi:

So'ngi yillarda mustaqil O'zbekistonda sud-huquq tizimini isloh qilish va qonun ustuvorligini ta'minlash borasida qator ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan 2017-2021-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishdan iborat "Harakatlar strategiyasi" da ham bu sohaga alohida urg'u qaratilgan. Shuningdek bugungi kunda jamiyatimizda yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek:...adolat-qonun ustuvorligida[1]tamoyiliga rioya qilinyapti. Shuning uchun bu sohani isloh qilish uchun, fuqarolarda huquqiy savodxonlikni oshirish uchun sud-huquq tizimining o'tmishini o'rganish foydadan holi bo'lmaydi.

2. Metodlar va o'rganilganlik darajasi:

Maqoladagi ma'lumotlar umum qabul qilingan tarixiy metodlar:tarixiylik, xolislik, ilmiylik qiyosiy-tahlil tamoyillari asosida yoritilgan.

Ushbu mavzu 1999-yilda tarix fanidan nomzodlik dissertatsiyasini yozishda ilmiy tadqiqot olib borgan Vasilev, Dimitriy Valentinovich I.V Anisimova, M.E SHushkova kabi rus olimlarining ilmiy ishlarida keltirilgan. Maqolani yozishda Milliy arxiv ma'lumotlaridan ham foydalanildi.

3. Tadqiqot natijalari:

Tarixdan ma'lumki, barcha mustamlaka davlatlar o'z hukmronligi ostidagi davlatlarni itoatda saqlab turishi va mintaqadagi moddiy boyliklarni ko'proq eksplatatsiya qilish uchun avvalo o'z manfaatlarini ko'zlovchi tartib-qoidalar ishlab chiqadi. Jumladan, chor Rossiyasi ham Turkistonni itoatda saqlab turish uchun yillar davomida jamiyatning turli sohalariga oid Nizomlar ishlab chiqqan.

Bu boradagi ishlar 1865-yilda boshlangan. Aynan shu yili 6-avgustda Turkiston viloyatini boshqarish to'g'risidagi Muvaqqat nizom e'lon qilinadi. Bu nizom vaqtinchalik amal qilgan. Ushbu nizom mahalliy xalq ustidan ruslarning harbiy diktatura o'rnatishiga imkon bergan. Shu tariqa harbiy xalq boshqaruvi vujudga kelgan. Ushbu nizom o'lkadagi ana'anaviy sud tizimiga ham ta'sir etgan. Nizomga ko'ra, qozi va biy sudlari joriy etilgan. Ya'ni o'troq aholi uchun qozi sudi, ko'chmanchi aholi uchun esa biy sudlari joriy etilgan. Mazkur nizom viloyat gubernatoriga ba'zi vakolatlarni yuklagan. Masalan: viloyat harbiy gubernatoriga, qozilik sudi hukmlarini rus harbiy jinoiy qonunlariga muvofiq tegishli jazolar bilan almashtirish huquqi ham berilgan edi.[2; b-34]

Turkiston boshqaruviga oid huquqiy hujjatlardan yana biri 1867-yil qabul qilingan Yettisuv va Sirdaryo viloyatlarini boshqarish to'g'risidagi Nizom edi. Mazkur nizomda general-gubernatorga katta vakolotlar berib uni yarim podsho darajasiga chiqargan bo'lsa endilikka kelib uni ba'zi huquqlarini cheklab qo'ydi. Garchi Kaufmanga katta vakolotlar berilgan. Shuningdek, nizomda sud va yer suv masalalariga alohida ahamiyat berilgan. Sud masalasiga oid o'zgarishlar 1864-yilgi sud nizomlariga muvofiq, yangi sud amaliyotini joriy qilishni nazarda tutar edi. Nizom loyihasida yersuvga egalik qilishga ham alohida e'tibor qaratilgan. Bu o'z navbatida yerga xususiy mulkchilikni rivojlantirish va uni tovar-pul munosabatlari ob'ektiga aylantirishga yo'l ochar edi[2; b-95]

Chor Rossiya ishlab chiqqan nizomlar ichida keng qamrovli va deyarli barcha sohalarni isloh qilishga mo'ljallangan nizom 1886-yil 6-avgustda imperator Aleksandr II tomonidan tasdiqlangan nizom edi. Mazkur nizom ishlab chiqilishi uchun alohida komissiya tuzilgan. Komissiyaga davlat kengashi a'zosi graf N.P. Ignatev boshchilik qilgan. Ignatev komissiyasi yangi nizomning beshinchi loyihasini ishlab chiqqan. Loyiha to'rtta asosiy bo'limdan iborat bo'lgan. Bular: o'lkaning ma'muriy tuzilishi, sudlov tuzilishi, yer-suv tuzilishi, va soliq va yig'imlar. Bu nizom quyidagilarni nazarda tutardi: general-gubernatorlikning hududiy birliklari nomlarini o'zgartirish va yagona tizimga solish. Shuningdek, general-gubernatorning vakolatlarini cheklab qo'yish.

Ignatev komissiyasi yangi Nizom loyihasi borasida chuqur ish olib borgan deyish mumkin. Chunki unda boshqaruv tizimining deyarli barcha bo'g'inlari e'tiborga olingan. Chunonchi, Turkistonda jamoat boshqaruvini tashkil qilish yuzasidan ham fikr bildirilgan. Unga muvofiq, o'troq va ko'chmanchi aholi yashaydigan rayonlarda qishloq va bo'lis boshqaruvlarini bir xilda joriy qilish, ma'muriy qurilishning bu miqiyosida saylov tizimini saqlab qolish taklif qilindi, uyezd va shahar politsiya organlarining vakolatlari ta'riflanib, uchastka boshliqlari, pristavlar va ularning yordamchilari xizmatini joriy qilish orqali jiddiy kuchaytirish ko'zda tutildi. Barcha miqiyosdagi hokimiyat ma'muriy organlarining shtat tarkibi, ular maoshining smeta harajatlarning batafsil bayon etildi, g'aznadan olinuvchi ushbu harajatlarni qisqartirish bo'yicha takliflar kiritilib, harajatlarni bir qismini shahar ma'muriyatlari mablag'lariga o'tkazish tavsiya qilingan.[2; b-97]

Ignatev komissiya tomonidan ishlab chiqilgan loyiha qabul qilindi va 1886-yil 12-iyunda Aleksandr II tomonidan imzolandi. Ushbu Nizom Yillar davomida ba'zi o'zgartirishlar bilan 1917-yilgacha amalda bo'lgan. Nizom kirish qismi, to'rt bo'limdan iborat bo'lib, har bo'limlar boblardan, umumiy 331 ta moddadan tashkil topgan. Birinchi bo'lim ma'muriy tuzilmaga oid, ikkinchi bo'lim sud tizimiga tegishli, uchinchi bo'lim esa yer-suv masalalariga oid va oxirgi to'rtinchi bo'lim soliq va yig'imlarga oid moddalardan iborat.

Nizomning 1-moddasidan 23-moddasiga qadar general-gubernatorlikni ma'muriy tuzilishi, general-gubernatorning vazifa hamda vakolatlariga oid qoidalar kiritilgan. Nizomning ikkinchi qismi "alohida qismlarni nazorat qilish" deb nomlanadi va unda moliya, nazorat, ta'lim va pochta-telegraf sohalariga taalluqli 10 ta moddadan iborat.

Nizomning tibbiyot sohasiga taalluqli moddalarida (25,28,29) shu sohaning dastlabki tuzilmalarining tashkil etilishi haqida yozilgan. Bu mahalliy aholi uchun tamomila yangilik edi. Chunki shu vaqtga qadar aholining salomatligini nazorat qilib turadigan rasmiy idoraviy tibbiy muassasalar yo'q edi. Turkiston boshqaruvi uchun taalluqli bo'lgan harbiy-xalq boshqaruvi tibbiyot sohasini ham nazardan chetda qoldirmadi. Jumladan, 25- moddada shunday deyilgan:...Tibbiyot bo'limi harbiy tibbiyot bosh boshqarmasi tarkibiga kiradi.[5; b-5]

Xullas, birinchi bo'lim davlat Turkiston o'lkasining ma'muriy hududiy tuzilishiga va boshqaruviga hamda ba'zi davlat muassasalariga tegishli moddalardan tarkib topgan. Ushbu bo'limdagi ba'zi moddalarga keyinchalik qo'shimcha kiritilgan jumladan: 107-moddada mahalliy aholi boshqaruvidagi lavozimlardan miroblar haqida ma'lumotlar berilgan. Mazkur nizomning 1903-yilgi qayta ishlangan nashrida quyidagi ariq oqsoqollari va miroblarga xizmat vazifasini bajarishda ularga maxsus belgilar beriladi ushbu belgilarni tayyorlash xarajatlari davlat soliqlari hisobiga kiritilgan.[6]

Ikkinchi bo'lim Turkiston o'lkasi uchun alohida o'rin tutadi. Chunki ushbu bo'lim mahalliy aholining taqdiriga bog'liq hisoblangan sud tizimini isloh qilishni nazarda tutar edi. Aynan shu Nizom mahalliy xalqqa nisbatan rus ma'murlaring munosabati o'zgarganini bilish mumkin. Chunki bu nizom ishlab chiqilgunga qadar mahalliy o'troq xalq "sart" deb atalardi. Nizomda esa mahalliy aholi va ko'chmanchi aholi degan atama qo'llanilgan.[3] Rossiya imperiyasi dastlab islohotlarni tor doirada amalga oshirgan, ya'ni yerli xalqning milliy qadryatlariga ta'sir qiluvchi tub burishlar qilish yaxshi oqibatlariga olib kelmasligini tushunib yetgan. Vaqt o'tgan sari rus ma'muriyati o'lkada mustahkam ildiz otdi va siyosiy islohotlarga qo'l ura boshladi. Aynan 1886-yilgi Nizomda buni yaqqol ko'rish mumkin. Mazkur nizomda sud uchun alohida bo'lim ajratilgan. 117-moddadan 254-moddagacha sud tizimiga taalluqli qoidalar belgilab qo'yilgan. Aynan ushbu nizom Turkistonda senatga bo'ysunuvchi mirovoy sud, uyezd sudi va viloyat sudidan iborat ekanligini qonuniylashtirdi.[4] II bob jinoyat va

huquqbuzarlikni tergov qilish tartibi, sud departamenti mansabdor shaxslarining lavozimga tayinlanishi va ozod qilinishi, sudya lavozimiga tayinlanish va ozod qilish tartibi (127-modda), prokuror vakolatlari, advokat yollash tartibi, adliya vazirligining vazifalariga oid tartiblar belgilangan.

Mahalliy aholini itoatda saqlashga qaratilgan qoidalar ichida 141-modda alohida ahamiyat kasb etadi. Unda quyidagi huquqbuzarliklarni qilmaslik yozilgan: ...mahalliy aholiga mansub shaxslar quyidagi jinoyatlar uchun umumiy asoslarda javobgarlikka tortiladilar: 1) nasroniy e'tiqodidagi kishiga qarshi; 2) davlatga qarshi; 3) boshqaruv tartibiga qarshi; 4) davlat va jamoat xizmatidan bo'yin tovlash; 5) davlat va zemstvo bojlari to'g'risidagi nizomlarga qarshi; 6) mulk va daromadga zarar yetkazish; 7) odob-axloq qoidalariga qarshi; 8) jamoat tinchligi va tartibiga qarshi; 9) davlat qonunlariga qarshi; 10) insonni hayoti, sog'ligi, erkinligi va sha'niga qarshi: a) odam o'ldirish; b) o'limiga sabab bo'lgan tan jarohati yetkazish va kaltaklash; v) zo'rlash; g) noqonuniy ushlab turish va qamoqqa olish; 11) mulkka qarshi: a) birovning ko'chmas mulkini majburan tortib olish va chegara chiziqlari va belgilariga amal qilmaslik; b) birovning mulkiga o't qo'yish va umuman qasddan yo'q qilish; c) talonchilik; d) davlat mulkiga qarshi jinoyatlar.[5; b-19]

Shuningdek, Nizomda dunyoviy sudga oid moddalar ham keltirilgan. Unda sudga ariza va shikoyatlarni yuborish va ularni ish ko'rish tartiblari haqida ma'lumotlar berilgan.

Ikkinchi bo'lim III bobi xalq sudlariga tegishli moddalardan tarkib topgan. Xususan, mahalliy o'troq va ko'chmanchi aholining alohida alohida sudlari mavjud (208-modda) ekanligi, xalq sudi tomonidan mahalliy xalqqa tegishli bo'lgan barcha ishlarni ko'rish mumkinligi (209-modda) va xalq sudlari sudyasi lavozimiga tayinlanish tartibi (223-modda) haqida qoidalar kiritilgan. 223-moddada yozilishicha, xalq sudlari sudyasi lavozimiga volost aholisi soniga mos ravishga xalqni hurmatiga sazovor bo'lgan bilimli kishi saylanadi deyilgan. Lekin ayrim volostlarda belgilangan lavozimlarni egallash uchun bilimi va yuridik maqomiga ko'ra munosib shaxslar yetishmasligi tufayli, mazkur lavozimlarga norezident (Norezident – ma'lum bir davlat hududida doimiy yashash joyiga ega bo'lmagan chet ellik fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar) larni tayinlash holatlari kuzatilgan.[9]

Shuningdek, bu bo'limda xalq sudyalarini lavozim vakolotlarini bajarishga layoqatsiz bo'lgan holatlarda qanday yo'l tutilishi haqida ma'lumotlar mavjud.

Uchinchi bo'lim I bob Turkiston uchun muhim masalalardan biri bo'lgan yer masalasiga oid. Unda yerga egalik qilish tartibi va suv havzalaridan foydalanish, vaqf mulklarini tashkil etishga oid qoidalar belgilab qo'yilgan. Xususan yangi vaqf mulklari tashkil etilishi shaxsan general-gubernator roziligi bilan amalga oshiriladigan bo'ldi. Bu haqida mazkur nizomning 266-moddasida belgilab qo'yilgan.[10] Jumladan yangi nizom qabul qilingandan so'ng, yerlar mahalliy aholiga xususiy mulk qilib berilgan. Yer oldi-sotdi obyektiga aylandi.[8]

II bob ko'chmanchi aholining yerga egalik qilish tartiblariga taalluqlidir. Xususan, unda ko'chmanchi aholining yerga va yaylovzorlarga egalik qilish va o'z yerida o'tov qurish qoidalari belgilab qo'yilgan.

So'ngi to'rtinchi bo'lim mahalliy xalqdan olinadigan to'lov va yig'implar haqida ma'lumot beradi. Mazkur bo'limda soliq olinadigan va olinmaydigan yerlar turi alohida belgilab qo'yilgan.

4. Xulosalar:

Xullas, Rossiya imperiyasi tomonidan Turkiston o'lkasi uchun ishlab chiqilgan qonunlar birinchi galda imperiya manfaatlarini ko'zlab ishlab chiqilgan. Ya'ni rus hukumatining o'lkadagi hokimyatini qonuniylashtirgan. Davr nuqtai nazaridan oladigan bo'linsa, yildan-yilga rus qonunchiligi rivojlanib borgan. Eski Nizomlarda xatolar tuzatilgan, kamchiliklar bartaraf etib borilgan. 1886-yilgi Nizom Turkiston o'lkasi ijtimoiy-siyosiy hayotiga eng ko'p daxl qilgan nizomlardan biri bo'lganligini ko'rish mumkin. Mazkur Nizom mahalliy aholinining huquqiy savod chiqarish payti yetib kelganligini ko'rsatgan. Davlat tomindan nazorat qilinadigan mussasalar tuzilishi ham shundan boshlangan. Ushbu nizom Turkistonning uzoq tarixdan beri amalda bo'lgan an'anaviy sud tizimini chuqur isloh qildi. Sud tizimiga yangicha prokuror lavozimi kiritildi. Qozilik sudlari o'rniga xalq sudlari tashkil etildi. Shuningdek, viloyat sudlari ham tashkil etildi. Nizomni shu paytgacha ishlab chiqilgan nizomlarga qaraganda ancha puxta deyish mumkin buni nizomni ishlab

chiqishda davlat kengashi a'zosi Igantev ancha ish olib borganligidan va yillar davomida bir nechta o'zgartirishlar kiritilgan bo'lsada, 1917-yilgacha to Rossiya imperiyasining Turkistondagi oxirgi general-gubernatori lavozimidan ketib, general-gubernatorlik tugatulguncha amalda bo'lganidan ham anglash mumkin. Bu nizomlar chor Rossiyasining o'lkadagi hukmronligini qonuniylashtirishda katta ahamiyatga ega bo'lgan. Chor imperiyasining Turkistondagi boshqaruvining asl mohiyati "harbiy xalq boshqaruvi" saqlanib qolaverdi. Ishlab chiqilgan nizomlar Turkiston o'lkasining Rossiya imperiyasiga nafaqat siyosiy, balki iqtisodiy tomondan ham qaramligini mustahkamladi. 1886-yilgi qoidalar xalq sudlari va sud ishlarini yuritish tartibiga jiddiy o'zgartirishlar kiritmadi.[7]

Nizomlarda aksini topgan barcha sohalar rivoji uchun qabul qilingan qonunlar aslida mustamlakachi davlat manfaatlariga xizmat qildi. Mahalliy xalq uchun ijobiy tomoni kam bo'ldi.

Иқтибослар/ Сноски/ References:

1. Mirziyoev SH.M., Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2017.
2. Абдурахимова Н.А., Ф.Р.Эргашев Ф.Р. Туркистонда чор мустамлака тизими – Тошкент: "Академия" 2002. (Abdurakhimova N.A., F.R. Ergashev F.R. Tsarist colonial system in Turkestan - Tashkent: "Akademiya" 2002.)
3. Остроумов Н.П. Сарты .Этнографические материалы (общий очерк). Издание третье (допол.)-Ташкент: Среднеазиатская жизнь, 1908.(Ostroumov N.P. Sarts. Ethnographic materials (general outline). Third edition (additional) - Tashkent: Central Asian life, 1908.)
4. Paolo Sartori. Visions of justice : Sharia and cultural change in Russian Central Asia . Boston : Brill, 2016.
5. Положения об управлении Туркестанского края. Том II часть 2. Государственная типография. Санктпетербургъ 1886 г. (Regulations on the management of the Turkestan region. June 12, 1886. – St. Petersburg, 1886.)
6. Положения об управлении Туркестанского края. Съ узаконениями опубликованными по Октябрь 1903 года, решениями Правительствующаго Сената, инструкциями, изданными въ развите действующаго Положения, циркулярами и приказами Туркестанскаго Генерал-Губернатора, разъяснящими отдельные статьи этого Положения. Ташкентъ. Типо-Литография. 1903 г. (Regulations on the management of the Turkestan region. With legislation published in October 1903, decisions of the Government Senate, instructions issued in the development of the current Regulations circulars and orders of the Turkestan Governor-General, explaining individual articles of this Regulation. Tashkent. Type-Lithography. 1903.
7. Салиев А. Л. Очерки истории судебной политики царизма в кочевых регионах Туркестана (по архивным, правовым и иным материалам) – Бишкек, 2014. (Saliev A.L. Essays on the history of the judicial policy of tsarism in the nomadic regions of Turkestan (based on archival, legal and other materials) - Bishkek, 2014.)
8. Кастелская З.Д. Из истории Туркестанского края (1865—1917). Издательство «Наука» главная редакция восточной литературы – Москва, 1980. (Kastelskaya Z.D. From the history of the Turkestan region (1865-1917 Publishing house "Science" main editorial office of oriental literature - Moscow, 1980.)
9. O'zMA I-1 fond, 11-ro'yxat, 1518-ish, 1-varaq (UzR NA, I-1 fund, list 11, case 1518, 1-sheet)
10. O'zMA I-1 fond, 11-ro'yxat 528-ish 3-varaq (UzR NA, I-1 fund, list 11, case 528, 3-sheet)

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000